

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.4.14>

С. О. Загороднюк

к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики МГУ м. Одеса

А. М. Меденцев

к.ю.н., доцент кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики МГУ м. Одеса

В. О. Допілка

к.ю.н., доцент, доцент кафедри морського права ОНМУ

РОЛЬ ПРАВООХОРОННИХ ТА СУДОВИХ ОРГАНІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАКОННОСТІ ТА ПРАВОПОРЯДКУ

У статті розглядаються поняття та види суб'єктів правоохоронних органів, їх повноваження у сфері охорони правопорядку та законності. Особливої уваги приділяється органам прокуратури, особливостям організаційної та виконавчої діяльності шляхом здійснення надзору за дотриманням законності.

В умовах Української держави як морської, значне місце присвячено проблемі дотримання норм митного права, а також норм, які передбачають контрабанду (ст. ст. 201, 305 КК України), їх реалізації з дотриманням законності.

На верхівці питань дотримання законності і правопорядку знаходяться органи внутрішніх справ, зокрема Національна поліція України. У статті розглядається діяльність цього органу щодо забезпечення таких функцій як: участь у забезпеченні оборонної функції держави; охорона державних кордонів України; участь у забезпеченні державної безпеки; охорона громадського порядку; протидія антисуспільним проявам; охорона всіх форм власності; запобігання кримінальних та адміністративних правопорушень.

У складний для України теперешній час є особливо значною діяльність Служби безпеки України, а саме: попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, колабораціонізму, тероризму, корупції, організованої злочинності, інших протиправних дій, які створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Правозахисну діяльність щодо дотримання законності та правопорядку здійснюють омбудсмени, а також інші органи: адвокатура, нотаріат. Діяльність омбудсмена безпосередньо спрямована на охорону прав і свобод людини, на інформування громадян про порушення їх прав органами влади, службовими особами, при цьому поєднуються риси інституту держави та інституту громадянського суспільства.

Кінцеве рішення щодо реалізації норм права з дотриманням законності приймають судові органи: Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції. Така діяльність заснована на міжнародно-правових нормах, а також на нормах законодавства України, виражаючи волю народу України.

Ключові слова: законність, правопорядок, правоохоронні органи, судові органи, правозахисні органи, державна правоохоронна політика.

Постановка проблеми. Визначення сфери органів державної влади та управління, прокуратури і суду, а також правозахисних організацій при дотриманні законності та правопорядку.

Стан опрацювання. Дослідженням питань проблеми займалися наступні вітчизняні вчені, а саме: Аверьянов В.Б., Біла Л.Р., Додін Є. В., Ківалов С.В., Осадчий В., Стрельцов Є.Л.

Метою дослідження є визначення діяльності суб'єктів щодо дотримання законності та правопорядку, що надає дослідженню практичну спрямованість та значимість.

Виклад основного матеріалу. Здійснення вимог органів державної влади у сфері забезпечення законності та правопорядку виконується правоохоронними органами та судом. Особливе місце серед цих органів займає прокуратура. У системі інституційно-організаційних гарантій прав і свобод громадян їй належить провідна роль. Головним чином, органи прокуратури здійснюють нагляд за діяльністю органів внутрішніх справ.

Нагляд за законністю, зокрема Митної служби України, дозволяє зміцнювати її діяльність, яка пов'язана з необхідністю отримання інформації про безпеку державного кордону, про осіб, які перетинають державний кордон України, про переміщувані певні предмети.

Специфіка нагляду за діяльністю митних органів вимагає різних форм і засобів, здійснення прокурорського нагляду, обов'язкової участі прокурорів в розгляді судами адміністративних справ про порушення митних правил. Специфіка прокурорського нагляду за законністю у провадженнях про порушення митних правил викладена в Наказі Генерального прокурора України «Про організацію прокурорського нагляду за дотриманням законів Службою безпеки органами охорони державного кордону і митного кордону України». [1]

Прокурорський нагляд за законністю діяльності митних органів має своїм завданням сприяти:

- розкриттю кримінальних правопорушень, зокрема контрабанди (ст. ст. 201, 305 КК України);
- захисту особи, її прав, свобод і законних інтересів;
- захисту прав підприємств, установ, організацій від протиправних посягань;
- виконанню принципу про невідворотність відповідальності за вчинене правопорушення;
- запобіганню незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності;
- здійсненню заходів щодо запобігання правопорушень, усуненню причин та умов, що сприяють їх вчиненню. [2, с.74]

Гарантією правопорядку і законності є правоохоронна діяльність держави, яка здійснюється також через систему органів внутрішніх справ, отже, реалізується правоохоронна діяльність держави. [3]

Органи внутрішніх справ забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері захисту прав та свобод громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, організують та координують діяльність у протидії злочинності, з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, пожежної безпеки, охорони та оборони найважливіх об'єктів.

Найвагомішою складовою органів внутрішніх справ є Національна поліція України. Відповідно Закону України «Про Національну поліцію»: «Поліція – це державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань». [4]

Національна поліція України виконує наступні завдання:

- 1) участь у забезпеченні оборонної функції держави;
- 2) охорона державних кордонів України;
- 3) участь у забезпеченні державної безпеки;
- 4) охорона громадського порядку;
- 5) протидія антисуспільним проявам;
- 6) охорона всіх форм власності;
- 7) запобігання кримінальних та адміністративних правопорушень. [4]

Державним правоохоронним органом спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України, є Служба безпеки України. У відповідності з Законом України «Про Службу безпеки України»: «На неї покладено захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп, осіб». [5]

Завданнями Служби безпеки є виявлення та припинення колабораціонізму, тероризму, корупції, контрабанди, організованої злочинності, незаконного переправлення осіб через державний кордон України, контрабанди наркотичних засобів, кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Діяльність Служби безпеки здійснюється на основі дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Серед правозахисних органів вагоме значення має інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. В перекладі зі шведської ombudsman – представник.

Відповідно ч. 2 ст. 4 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»: «Його діяльність доповнює наявні засоби захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина, не відмінняє їх і не зволікає з переглядом компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод». [6]

Відповідно ст. 3 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини»: «Діяльність омбудсмена спрямована на захист прав і свобод людини та громадянина, проголошених Конституцією та Законами України, а також міжнародними договорами; запобігання порушенням прав і свобод людини та громадянина або сприяння їх поновленню; дотримання та повагу до прав і свобод людини та громадянина суб'єктами», зазначеними в Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». [6]

Повноваження уповноваженого передбачені Розділом IV вказаного Закону. Згідно статті 13, «Уповноважений має право: вносити в установленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина; вимагати від посадових і службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності сприяння проведенню перевірок діяльності підконтрольних і підпорядкованих їм підприємств, установ, організацій, виділення спеціалістів для участі у проведенні перевірок, експертиз і надання відповідних висновків; запрошувати посадових і службових осіб, громадян України, іноземців та осіб без громадянства для отримання від них усних або письмових пояснень щодо обставин, які перевіряються по справі; відвідувати без попереднього повідомлення про час і мету відвідування такі місця: місця, в яких особи примусово тримаються за судовим рішенням або рішенням адміністративного органу відповідно до закону, в тому числі ізолятори тимчасового тримання, кімнати для затриманих та доставлених чергових частин органів Національної поліції, пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, кімнати для перебування тимчасово затриманих військовослужбовців, слідчі ізо-

лятори, арештні доми, кримінально-виконавчі установи, приймальники-розподільники для дітей, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, центри медико-соціальної реабілітації дітей, спеціальні виховні установи, військові частини, гауптвахти, дисциплінарні батальйони, спеціальні приймальники для тримання осіб, підданих адміністративному арешту, міські, районні управління та відділи, лінійні управління, відділи, відділення, пункти органів Національної поліції, спеціалізовані автомобілі (у тому числі спеціалізовані автомобілі з конвоєм), приміщення (кімнати) для тримання підсудних (засуджених) у судах, заклади примусового лікування; психіатричні заклади; пункти тимчасового розміщення біженців; приміщення для транзитних пасажирів у пунктах пропуску через державний кордон; будинки дитини, загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, центри соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, центри соціально-психологічної реабілітації дітей; психоневрологічні інтернати; будинки-інтернати для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю; пансіонати для ветеранів війни і праці; соціально-реабілітаційні центри; з метою захисту прав і свобод людини і громадянина особисто або через свого представника в установленому законом порядку: звертатися до суду про захист прав і свобод осіб, які через фізичний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права і свободи; направляти у відповідні органи акти реагування Уповноваженого у разі виявлення порушень прав і свобод людини і громадянина для вжиття цими органами заходів; перевіряти стан додержання встановлених прав і свобод людини і громадянина відповідними державними органами, в тому числі тими, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, здійснюють виконання судових рішень, вносити в установленому порядку пропозиції щодо поліпшення діяльності таких органів у цій сфері; здійснювати контроль за забезпеченням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». [6].

Здійснення вимог органів державної влади у сфері забезпечення законності та правопорядку виконується і іншими правоохоронними органами, а саме:

- органами охорони державного кордону;
- Антимонопольним комітетом України;
- органами державної лісової охорони;
- органами рибохорони;

– органами виконання кримінальних покарань;
 – Державною фіскальною службою України;
 – інспекційними органами, які здійснюють правозастосувальні дії (органи захисту прав споживача, Інспекція державного архітектурно-будівельного контролю, Державна екологічна інспекція, Санітарно-епідеміологічна служба та ін.).

Особливістю цих органів є поєднання правоохоронної функції з організаційно-управлінськими, контрольними-перевірковими та правороз'яснювальними функціями. «Їх керівні органи належать до органів центральної виконавчої влади з так званим спеціальним статусом – органи, які мають, визначені Конституцією та законодавством України, особливі завдання та повноваження». [7, с. 99]

Застосування норм про захист від посягань на державну безпеку стала визначальною функцією держави. Відповідно до Наказу від 29.08.2016 р. про Затвердження порядку дій посадових осіб органів охорони державного кордону, Державної прикордонної служби України щодо встановлення режиму в пунктах пропуску через державний кордон України, «здійснення контролю за його недоторканістю, а також організації і забезпечення взаємодії та координації контрольних органів і служб, що здійснюють різні види контролю або беруть участь у забезпеченні режиму в пунктах пропуску через державний кордон». [8]

Правоохоронна функція держави здійснюється також органами суду.

Згідно з Законом України «Про судоустрій і статус суддів», «Суд, здійснюючи правосуддя, на засадах верховенства права, забезпечує захист, гарантованих Конституцією України та іншими законами, прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави». [9]

Суд покликаний здійснювати державний захист прав і свобод людини, забезпечувати відновлення порушених прав громадян і юридичних осіб; захист найважливіших прав людини є змістом цивільного судочинства.

Отже, судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Тільки в судовій постанові може бути дана оцінка законності засудження за правопорушення різних видів.

Відповідно Конституції, судова система забезпечує доступність правосуддя кожній особі. Суди є заключною інстанцією у системі структури, які шляхом застосування заходів дер-

жавного впливу здійснюють свої повноваження у протидії будь-яким правопорушенням.

Суди виступають як органи кримінальної та адміністративної юрисдикції, що обумовлює необхідність керуватись існуючою судовою практикою усім адміністративно-юрисдикційним органам.

Правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом. У перспективі кримінальний закон України повністю передбачає безпосередню участь у відправленні правосуддя діяльність народних засідателів і присяжних.

Висновки. Важливим напрямом у сфері захисту прав людини і громадянина є забезпечення громадського порядку та громадської безпеки, що гарантується правоохоронними, судовими органами та правозахисними організаціями.

Є доцільним нормативне закріплення ролі кожного правоохоронного та судового органу у забезпеченні законності та правопорядку; розробка довідників, а саме: словників, є також необхідним у якості каталога звернень за фактами конкретного забезпечення та поновлення прав і свобод людини і громадянина. Наукове тлумачення законодавства у сучасних умовах в сфері дотримання законності та правопорядку неможна вважати завершеним, оскільки воно вимагає уясування кола повноважень представників державних органів влади у відповідності з сучасними вимогами розвитку суспільства.

Список використаної літератури:

1. Наказ Генерального прокурора України «Про організацію прокурорського нагляду за дотриманням законів Службою безпеки органами охорони державного кордону і митного кордону України» від 5 квітня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v04_2900-05#Text
2. Додін Є.В. Митне право України: навч.-метод. посібн. для студентів Ін-ту прокуратури та слідства // Одеська національна юридична академія. О.: Фенікс, 2008. 108 с.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
4. Закон України «Про Національну поліцію» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
5. Закон України «Про Службу безпеки України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
6. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

7. Адміністративне право України: Підручник / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса: Юридична література, 2003. 920 с. державного кордону Державної прикордонної служби України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0869-18#Text>
8. Наказ від 29.08.2016 р. Про затвердження порядку дій посадових осіб органів охорони
9. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14>
-

Zagorodnyuk S. O., Medentsev A. M., Dopilka V. O. The role of law enforcement and judicial authorities in ensuring law and law order

The article examines the concepts and types of subjects of law enforcement agencies, their powers in the sphere of law enforcement and legality. Particular attention is paid to the bodies of the prosecutor's office, the peculiarities of organizational and executive activities are revealed through the supervision of compliance with the law. In the conditions of the Ukrainian state as a maritime state, a significant place in the article is devoted to the problem of compliance with the norms of customs law, in particular, the norms that provide for smuggling (Articles 201, 305 of the Criminal Code of Ukraine), their implementation in compliance with the law.

Internal affairs bodies, in particular the National Police of Ukraine, are at the forefront of law enforcement issues. The article examines the activities of this body in ensuring such functions as: participation in ensuring the defense function of the state; protection of state borders of Ukraine; participation in ensuring state security; protection of public order; countering antisocial manifestations; protection of all forms of ownership; prevention of criminal and administrative offenses.

In the current difficult time for Ukraine, the activities of the Security Service of Ukraine are especially significant, namely: prevention, detection, termination and disclosure of criminal offenses against peace, human security and international legal order, collaborationism, terrorism, corruption, organized crime, other illegal actions that directly pose a threat to the vital interests of Ukraine.

Human rights protection activities regarding the observance of legality and law and order are carried out by ombudsmen, as well as other bodies: advocacy, notary. The activities of the ombudsman are directly aimed at protecting human rights and freedoms, at informing citizens about the violation of their rights by authorities and officials, while combining the features of the institution of the state and the institution of civil society.

The final decision on the implementation of legal norms is made by judicial bodies: the Constitutional Court of Ukraine and courts of general jurisdiction. Such activity is based on international legal norms, as well as on the norms of Ukrainian legislation, expressing the will of the people of Ukraine.

Key words: *legality, law and order, law enforcement bodies, judicial bodies, human rights protection bodies, state law enforcement policy.*